

De antropoloog ziet de grote worsteling bij de militairen

De militairen die nu in Oekraïne vechten, lopen groot risico 'moreel verwond' uit de oorlog te komen, zegt antropologe Tine Molendijk. De eerste tekenen zijn volgens haar al zichtbaar.

Pieterl Gruppen
redactie buitenland

Als Tine Molendijk naar het Oekraïense slagveld kijkt, zet ze haar antropologische bril op. En kijkt daarmee, zoals ze zelf zegt, door de lens van 'de morele verwonding'. Een begrip dat nog maar recent onder de aandacht is gekomen bij krijgsmachten, maar dat haar als onderzoeker al jaren fascineert en waarover ze een boek schreef. Dan gaat het over psychische klachten die militairen kunnen ontwikkelen als ze tegen hun eigen normen en waarden in zijn gegaan, over gevoelens van schuld en schaamte en over twijfel. Had ik meer moeten doen of juist meer moeten nalaten?

Die specifieke blik kan inzicht bieden in de morele dilemma's waar militairen tegenaan lopen, zegt Molendijk. "Rusland en Oekraïne zijn niet twee personen die met elkaar vechten; het zijn landen waarbinnen mensen zijn overgeleverd aan de bepalingen van hun regering. Manschappen bestaan niet alleen uit schurken en agressors die met volle overtuiging een land binnenvallen. Het gaat om mensen die het soms ook allemaal maar overkomt. Die denken: wat doe ik hier? Dat weten we van oorlogen uit het verleden en dat meen ik nu ook bij de Russische militairen in Oekraïne te zien."

Die observatie is met alle propaganda die rondgaat lastig vast te stellen, geeft Molendijk toe. Toch ziet ze

nu al allerlei aanwijzingen die bij de Russische militairen kunnen duiden op morele verwonding. "Militairen die hun voertuig zomaar ergens dumpen, eenheden die zich zonder weerstand overgeven aan Oekraïense troepen, gevangengenomen Russen die vertellen dat ze dachten alleen op militaire oefening te gaan. Natuurlijk, het is allemaal moeilijk te verifiëren, maar het is wel een feit dat manschappen in oorlogstijd vaak niet precies weten waar ze op af worden gestuurd. Aan veel dienstplichtigen was beloofd dat ze niet naar het front zouden worden gestuurd."

Russische militairen lopen groter risico op morele verwonding dan de Oekraïense, denkt Molendijk. Hoewel ook die laatste groep daar zeker last van kan krijgen, zegt ze. Bijvoorbeeld als een Oekraïense militair zich verschuilt tussen de bevolking en er

'Het begrip morele verwonding laat zien hoe tegenstrijdig en ingewikkeld oorlog is'

daardoor burgerslachtoffers vallen. "Het doden van een ander mens is altijd lastig. Maar trauma gaat niet zo zeer om hoeveel geweld je meemaakt en hoeveel bloed je ziet, maar om de betekenis die het krijgt."

Een gevoel van rechtvaardiging of bredere zingeving kan bescherming bieden tegen schuldgevoelens, legt Molendijk uit. "Maar aangezien zij de agressor zijn, is de rechtvaardiging aan de kant van de Russische militairen minder beschikbaar, helemaal omdat ook burgerdoelen worden aangevallen. Bovendien beginnen in hun eigen land over het hogere doel – de bescherming van Rusland of bevrijding van Oekraïne – barstjes te ont-

staan. De militairen kunnen zich verdragen gaan voelen door Poetin." De verwantschap met de inwoners van het buurland maakt het voor Russische militairen extra zwaar. "Ze vechten soms letterlijk tegen hun 'Oekraïense broeders'."

Vervolgens keren de militairen – als ze het al overleven – terug naar Rusland, waar vervreemding op de loer ligt, zegt Molendijk. "Door een deel van de bevolking zullen ze als helden worden gezien, door een ander deel als schurken. Ze kunnen zichzelf kwijtraken aan de oorlog."

De antropologe begrijpt best dat er in deze fase van de oorlog nog niet zoveel aandacht is voor 'morele verwonding'. Toch zou het volgens haar goed zijn als ook in het Westen meer wordt stilgestaan bij het lot van Russische dienstplichtigen. "Op sociale media wordt gejuicht als Russische militairen beschoten worden. Mensen weten wel dat het deels Poetins oorlog is, maar beseffen niet dat ook zij zo'n militair hadden kunnen zijn als ze in Rusland waren opgegroeid."

Normaal gesproken weet Molendijk zich als antropologe omgeven door 'veel vredesduiven', zegt ze. "Omdat ik voor defensie ging werken, gold ik vaak als uitzondering. Maar nu merk ik dat veel vredesduiven oorlogshaviken zijn geworden."

Haar collega's van de krijgsmacht, waar Molendijk als antropoloog in dienst is, stellen zich genuanceerder op, merkt ze. "Militairen weten uit ervaring dat het slagveld niet zwart-wit is. Vanmorgen had ik voor een collega een militaire collega uitgenodigd om zijn ervaringen in Afghanistan te delen met de cadetten. Hij vertelde dat hij ter plekke goed beseftte dat de Taliban ook mensen zijn."

Het is belangrijk om dit soort nuances te blijven zien, zegt Molendijk. "Het begrip morele verwonding kan daarbij helpen. Het laat zien hoe moreel complex, tegenstrijdig en ingewikkeld oorlog is."

Stem uit
Slavoetsj

Stadje bij Tsjernobyl protesteert tegen de Russen

De Oekraïense bevolking zucht onder een nietsontziend militair offensief. Trouw volgt een aantal inwoners in verschillende delen van het land. **Vandaag:** Dmitri Kortsjak in Slavoetsj.

Ondanks het geratel van machinegeweren blijft de massa zich voortbewegen. "Leve Oekraïne! Slavoetsj hoort bij Oekraïne!", scanderen de mensen. Ze dragen een blauw-gele vlag van zeker honderd meter lang richting de rand van het plein. Daar staan een Russisch gevechtsvoertuig en pantserswagens opgesteld. "Er waren mensen van wie ik nooit verwacht had dat ze er zouden zijn", zegt bewoner Dmitri Kortsjak (30). "Nooit eerder zag ik zo veel bewoners op straat."

Uit beelden van het protest in Slavoetsj blijkt opnieuw dat het lastig is voor de Russen om Oekraïne te bezetten. Van de achttienduizend overgebleven bewoners in het stadje aan de Wit-Russische grens gingen er zaterdag zo'n vijfduizend de straat op. Het merendeel van hen is op de een of andere manier verbonden aan de nabijgelegen kerncentrale Tsjernobyl, waar in 1986 een nucleaire ramp plaatsvond.

De centrale werd al vlak na het begin van de invasie op 24 februari bezet. "Het protest was een teken aan de indringers", zegt Dmitri Kortsjak. "Wij hebben geen bescherming of bevrijding nodig. Laat ons met rust."

Tijdens de demonstratie vielen twee gewonden. De Russen schoten in de lucht en probeerden met rookbommen en flietsgranaten de massa op afstand te houden. Burgemeester Joeri Fomitsjev werd opgepakt. Bij zijn terugkeer, een paar uur later, toonde hij zijn bewoners een overeenkomst. De Russen zouden hun materieel terugtrekken als er geen Oekraïense militairen meer in de stad zouden verblijven. "De facto zijn we bezet, maar ons bestuur functioneert nog", aldus Kortsjak. Wel houden de Russen een controlepost aan de rand van de stad bemand.

Het kortade verzet in Slavoetsj is opmerkelijk, legt Kortsjak uit. Twee op de drie bewoners heeft namelijk een Russische achtergrond. De stad werd gebouwd na de kernramp in 1988, als alternatieve behuizing voor de inwoners van de zwaar getroffen stad Pripjat: er wonen veel families en nakomelingen van de zogeheten *liquidators* – mensen die hielpen bij de bestrijding van de ramp. Omdat elke Sovjetrepu-

bliek materiaal aandroeg voor de bouw, oogt elke wijk anders. Zo geldt Slavoetsj als wonder van stadsplanning en architectuur. De overeenkomst werd dan ook gesloten om huizen te sparen en slachtoffers te voorkomen.

De stad heeft al veel geleden. Omdat alle aanvoerlijnen door het zwaarbevochten gebied ten noorden van Kiev lopen, waren de supermarkten al begin maart leeg. De toestand verslechterde nog, doordat er vijf dagen lang geen elektriciteit was. Om te voorkomen dat de koelkastvoorraad zou bederven, ging iedereen dat voedsel op hetzelfde moment koken en braden, vertelt Kortsjak. "De stad was één grote barbecue."

Zelf werkt Kortsjak op het informatiedepartement van de

'Wij hebben geen bescherming of bevrijding nodig, laat ons met rust'

Dmitri Kortsjak

kerncentrale – op het terrein waar officieel 2800 mensen werkzaam zijn. Direct contact met de medewerkers is er niet, vertelt Kortsjak, die zich zorgen maakt. Op 20 maart werd een groep uitgeputte werknemers van de kerncentrale eindelijk vervangen. Zij werden vanuit bezet gebied naar Slavoetsj gerepatriëerd. In hun plaats gingen tientallen collega's richting Tsjernobyl. "Als je 24 uur per dag in touw bent met gewapende troepen naast de deur, dan is dat geen goede situatie", vindt Kortsjak.

Michiel Dribergen

Russische militairen en separatisten langs de evacuatie routes uit de Oekraïense stad Marioepol. FOTO GETTY IMAGES